

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

Серпутько Ганна Петрівна

УДК 811.161.2'367.625

**СЕМАНТИЧНІ Й ФУНКЦІОНАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ДІЄСЛІВ
СТАВЛЕННЯ ДО ОБ'ЄКТА ТА СУБ'ЄКТА**

10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ-2006

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української мови Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
ПЛЮЩ Марія Яківна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, професор кафедри
української мови

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
ІВАНИЦЬКА Ніна Лаврентівна,
Вінницький державний педагогічний університет
імені М. Коцюбинського, професор кафедри
методики української мови;

кандидат філологічних наук, доцент
МЕДИНСЬКА Наталія Миколаївна,
Міжнародний економічно-гуманітарний університет
імені С. Дем'янчука, доцент кафедри української
мови та методик викладання

Провідна установа: Київський національний університет
імені Т.Г. Шевченка, кафедра сучасної української
мови, Міністерство освіти і науки України, м. Київ

Захист відбудеться “ 17 ” жовтня 2006р. о 16-30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.04 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “ 12 ” вересня 2006 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.П. Гальона

Мова відображає реалії об'єктивної дійсності, де усі предмети, процеси і явища перебувають у певних зв'язках та відношеннях і поза ними не існують. Відношення реальної дійсності, репрезентовані засобами мови, виявляють особливості на різних рівнях мовної структури, зумовленої системною організацією кожної мови. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки особливий інтерес становить проблема відображення засобами мови різноманітних проявів взаємодії людини з реаліями об'єктивної дійсності (стосунки, оцінка, ставлення, поведінка тощо). Окремого дослідження в українській мові потребує семантична категорія “ставлення”, репрезентована дієсловом.

Інтенсивний розвиток теорії граматики на нових засадах засвідчується працями О.М. Пешковського, В.В. Виноградова, Ф.І. Мещанінова, О.В. Бондарка та ін. учених ХХ століття. Функціонально-семантичні дослідження дієслів різних лексико-семантичних груп в українському мовознавстві сьогодні представлені працями В.М. Русанівського, І.Р. Вихованця, А.П. Грищенко, К.Г. Городенської, А.П. Загнітка, В.В. Гумовської, О.І. Леути, І.І. Овчиннікової, Т.Є. Масицької, Н.А. Баракатової, Н.М. Мединської, Н.Б. Іваницької, Г.О. Пірус, Н.Г. Ніколаєвої, І.Р. Прокопенко та ін.

Дослідженню категорії релятивності прислужилися лінгвістичні здобутки українських і зарубіжних мовознавців: Л.В. Щерби, О.В. Бондарка, Л.Л. Буланіна, Н.С. Авілової, Д.А. Ячинської, Е.В. Кузнецової, О.М. Вольф, Л.М. Васильєва, В.Г. Гака, Ю.С. Степанова, В.В. Богданова, Р.М. Гайсіної, М.П. Алієвої, Н.М. Арват, Й.Ф. Андерша, Т.В. Булигіної, Н.Д. Арутюнової, М.В. Всеволодової, І.Б. Барами-гіної, М.І. Лещенка, О.М. Селіверстової, Ван Янчжена та інших.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю виділення в українській мові лексико-семантичної групи дієслів ставлення й окреслення діапазону їх функцій, чіткого розмежування та конкретизації семантичного наповнення понять “релятивність”, “відношення”, “ставлення” та мовної категорії, яка відображає їх поняттєвий зміст.

Визначальна роль в окресленні значеннєвих меж і встановленні дієслівного масиву семантики ставлення в українському мовознавстві належить лінгвістичним студіям В.М. Русанівського. Поділ дієслівної лексики української мови на ряд функціонально-семантичних груп, здійснений ним, зокрема виділення дієслівної семантики ставлення до об'єкта, є вагомим внеском у вивчення українського дієслова. Проте досі дієслова лексико-семантичної групи ставлення не стали об'єктом спеціального монографічного дослідження українських мовознавців. Тому виникає потреба інтегрувати семантику ставлення, виражену дієсловами зі значенням почуттів, поведінки, мовлення, об'єднуючи дієслівні лексеми різних ЛСГ у єдину лексико-семантичну групу дієслів ставлення української мови.

Зв'язок дослідження з науковими планами, темами. Напрямок дисертаційного дослідження відповідає науковій темі кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова “Лінгводидактичний опис функціонування української мови”, що передбачає діахронне й синхронне вивчення граматичної будови української мови.

Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол №8 від 27 лютого 2003 року) і ухвалена Науковою координаційною радою “Українська мова” НАН України (протокол №20 від 11 травня 2004 року).

Об'єктом дослідження є дієслова української мови, що формують лексико-семантичну групу ставлення.

Мета роботи – виділити лексико-семантичну групу дієслів ставлення, з'ясувати їх семантико-граматичні особливості.

Реалізація поставленої мети дослідження передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) з'ясувати статус категорії ставлення та виділити ЛСГ дієслів ставлення у лексичному складі української мови;
- 2) визначити семантичні ознаки дієслів ставлення та основні критерії їх виділення;
- 3) здійснити класифікацію дієслів ставлення на підгрупи і мікрогрупи;
- 4) визначити стилістичну диференціацію семантики ставлення з урахуванням антонімічних та синонімічних зв'язків у межах лексико-семантичної групи дієслів ставлення;
- 5) охарактеризувати граматичну своєрідність ЛСГ дієслів ставлення;
- 6) описати моделі функціонування дієслів із семантикою ставлення у синтаксичній структурі речення сучасної української мови.

Методи дослідження. Відповідно до мети і завдань роботи використано описовий, зіставний методи та метод компонентного аналізу, методики дистрибутивного та опозиційного аналізу.

Джерелами фактичного матеріалу послуговували вибірки дієслів із семантикою ставлення зі “Словника української мови” (СУМ) в 11-ти томах та з творів української літератури кінця XIX – XXI століть, а також із текстів публіцистичного, офіційно-ділового стилів української мови та рекламних текстів.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що в роботі вперше в українському мовознавстві виділено дієслова ставлення в окрему лексико-семантичну групу, запропоновано їх класифікацію та здійснено системний опис; обґрунтовано термінологічне визначення понять та мовних одиниць, які репрезентують релятивну семантику в українській мові.

Теоретичне значення роботи. Дослідження дієслів ставлення уможливило упорядкування системи дієслівних значень української мови та поглиблює теорію категорійної граматики у сфері вияву дієслівної семантики та її репрезентації у структурі речення, а також накреслює перспективи дослідження інших лексико-семантичних груп дієслів та закладає основи міжчастиномовного аналізу семантики ставлення української мови. Крім того, дослідження може становити інтерес для спеціалістів у галузі психо- та соціолінгвістики.

Практична цінність дослідження полягає у тому, що його результати можуть бути використані у викладанні курсу сучасної української мови. Матеріали дослідження можуть бути корисними для розробки спецкурсів із семантики та граматики, створення навчальних і методичних посібників для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів освіти, а також у науково-дослідній роботі студентів, магістрантів.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження і його результати обговорювались на засіданнях кафедри української мови і звітно-наукових конференціях викладачів та аспірантів Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (2004-2005рр.), на Всеукраїнській науковій конференції Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, присвяченій пам'яті професора С.П. Бевзенка (6-7 жовтня 2005р.), XIV Міжнародній науковій конференції “МОВА І КУЛЬТУРА” (Київ, 20-24 червня 2005р.).

Зібраний та описаний матеріал дисертаційного дослідження впроваджено у практику викладання навчальних дисциплін факультету лінгвістики гуманітарного інституту Національного

авіаційного університету (довідка про впровадження № 278 від 20.04.06), середньої загальноосвітньої школи I-III ступенів №62 Дарницької районної в м. Києві державної адміністрації (довідка про впровадження №217 від 19.04.06).

Основні положення дисертації відображено у семи публікаціях.

Обсяг і структура дисертації визначаються її метою та завданнями. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури (267 найменувань), списку використаних джерел (23 одиниці) та додатків. Загальний обсяг дисертаційного дослідження – 236 сторінок, з них основного тексту – 166 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, вказано на її зв'язок з науковими програмами та планами, визначено об'єкт дослідження, описано джерела фактичного матеріалу, мету, завдання та методи дослідження, з'ясовано наукову новизну, теоретичне й практичне значення одержаних результатів, окреслено структуру дисертаційної праці.

У **першому розділі** “Семантична структура лексико-семантичної групи дієслів ставлення” з'ясовано семний склад дієслів ставлення та охарактеризовано структуру лексико-семантичної групи дієслів ставлення української мови.

Системна організація лексики полягає у чіткому групуванні за спільними ознаками слів, що становлять лексико-семантичну парадигму мови. Лексико-семантична група (ЛСГ) – це семантичне об'єднання слів однієї частини мови. Об'єднання слів у лексико-семантичні групи відбувається не хаотично, а за певними семантичними ознаками. Визначення меж і параметрів лексико-семантичної групи дієслів ставлення ґрунтується на загальних принципах семної організації лексичної системи мови. Складність організації значення слова пов'язана із ієрархічним підпорядкуванням його компонентного складу. Структурним компонентом основної одиниці семантичної системи мови (семемі) є сема. Вона є найменшою одиницею плану змісту, регулярно повторюваною у значенні окремих лексичних одиниць. Кожна лексико-семантична група характеризується певним набором сем, що й утворюють її структуру.

Поняття “*ставлення*” визначається як: “той або інший характер поведінки з ким-, чим-небудь” (СУМ, Т.IX, 633-634) або вияв певних почуттів до кого, чого-небудь. Найхарактернішими для ЛСГ дієслів ставлення є опозиції за семами каузативності/некаузативності, буттєвості/становлення, активності/пасивності, інтенсивності/неінтенсивності, результативності/нерезультативності, позитивності/негативності, взаємності та зворотності.

Семи, на основі яких здійснюється групування слів у лексико-семантичні групи, називаються архісемами. Ідентифікаційною для семантики ставлення залишається домінуюча абстрактна релятивна сема, яка реалізується передусім у поєднанні з нерелятивною (почуття, поведінка, мовлення, оцінка тощо) семою.

Труднощі встановлення диференційних ознак для окреслення семантики ставлення загалом і виділення лексико-семантичної групи дієслів полягають у тому, що названий лексичний масив позначений семантичним синкретизмом і перебуває на перетині кількох лексико-семантичних груп: вираження почуттів, емоцій, поведінки, оцінки, мовлення, інтелектуальної діяльності тощо, оскільки ставлення одного учасника ситуації до іншого може виявлятися у мовленні, поведінці, діяльності і, як наслідок, набуває окремих ознак, притаманних семантиці цих груп. Дієслова ставлення виконують важливу для лексико-семантичної системи української мови функцію інтеграції - встановлення тісних зв'язків між лексико-семантичними групами.

Ситуація ставлення виникає лише за наявності суб'єкта (особи, що виявляє ставлення) та об'єкта (особи, предмета, процесу чи явища реальної дійсності, на які спрямований вияв ставлення).

Дієслова ставлення, як і лексика на позначення вияву почуттів, оцінки тощо, мають загалом персональний характер, тобто орієнтовані на суб'єкт зі значенням особи, яка може активно, емоційно виявляти свою (позитивну чи негативну) позицію до реалій дійсності (об'єкта).

Об'єктна спрямованість, як граматично важлива ознака власне-ставлення, виконує диференційну функцію, адже не всі дієслова релятивної семантики можна беззастережно

зарахувати до лексико-семантичної групи ставлення, зокрема за умови абсолютного вживання, коли вони не мають при собі об'єкта, на який спрямовано ставлення. Так, наприклад, не належать до семантичної групи ставлення дієслова *любити, радіти* тощо, ужиті у безоб'єктній позиції: *Так ніхто не кохав. Через тисячі літ лиш приходить подібне кохання* (В. Сосюра).

Статичні за своєю природою дієслова ставлення виявляють динамічність на шкалі ступеня емоційності, тобто здатність до інтенсифікації/деінтенсифікації різної сили, що оформлюється різноманітними мовними засобами. Інтенсифікація – посилення емоційно-оцінної ознаки “добре” чи “погано”, а деінтенсифікація – її відповідне послаблення, нижче за рівень, закладений у семантиці дієслова. Граматичними показниками інтенсифікованого вияву ставлення виступають прислівники: *дуже, безмежно, до загину, сильно, до знемоги, надзвичайно, надміру* та ін. У текстах художньої літератури значення інтенсифікації ставлення набувають індивідуально-авторські вислови: *Сестру я Вашу так любив – дитинно, злотоцінно...* (П.Г. Тичина). Деінтенсифікація досягається приєднанням до прислівника-інтенсифікатора *дуже* заперечної частки *не* у препозиції: *не дуже подобатися, поважати* або словотворчого префікса *недо-* до дієслова ставлення: *недолюблювати*. Інтенсифікатор/деінтенсифікатор є факультативним засобом, що лише підсилює/послаблює позитивний або негативний вияв ставлення, окресленого дієсловом, не змінюючи його значення. Проте інтенсифікований вияв ставлення досягається не лише відповідним граматичним оформленням, але також може бути закладеним у лексичному значенні дієслова ставлення: *боготворити, божествити, молитися, обожнювати, схилитися*. Семантична інтенсифікація передає основний зміст дієслова і характеризує максимальний вияв ставлення без залучення будь-яких додаткових граматичних чинників.

Семи, що є носіями емоційно-оцінної інформації, формують, як правило, конотативні елементи значення слова, проте оцінна сема, закладена у семантиці дієслова ставлення, набирає характеру диференційної, оскільки саме за цим принципом кваліфікуються основні класифікації дієслів відповідної семантики.

Семантична класифікація дієслів ставлення базується на здобутках відомих мовознавців Л. М. Васильєва, Р.М. Гайсіної, Е.В. Кузнецової, Л.Г. Бабенко, О.М. Вольф, В.Г. Гака, що досліджували семантику мови і зокрема семантичні масиви дієслів відношення, почуття, оцінки тощо.

За характером і способом вияву ставлення, залежно від внутрішньої (емоційно-почуттєвої) чи зовнішньої (у поведінці, мовленні, діяльності тощо) його локалізації, дієслова цієї лексико-семантичної групи поділяються на:

1) дієслова емоційно-оцінного ставлення (внутрішнє ставлення): *боготворити, божествити, довіряти, дорожити, задрити, зневажати, ідеалізувати, імпонувати, кохати, любити, навидіти, недолюблювати, недооцінювати, ненавидіти, обожнювати, тишатися, підозрювати, поважати, подобатися, полюбляти, ревнувати, симпатизувати, цікавити, цінувати, чарувати, шанувати* тощо;

2) дієслова зовнішнього вияву ставлення (виявляти будь-яке ставлення до кого-небудь жестами, мімікою, рухами, у мовленні, поведінці, діяльності тощо): *аплодувати, брататися, ворогувати, ганити, ганьбити, глузувати, глумитися, гризти, гудити, докоряти, дражнити, дружити, дякувати, жалувати, загравати, залицятися, зваблювати, звеличувати, зраджувати, ігнорувати, іронізувати, кокетувати, лаяти, леліяти, лестити, насміхатися, неславити, оббріхувати, образжати, осміювати, осуджувати, панькатися, пестувати, підлецуватися, підлабузнювати, підсміюватися, потурати, принижувати, прославляти, суперничати, хвалити, хулити, цуратися* тощо.

Залежно від вияву ставлення у різних сферах людської діяльності і відповідно до семантичного наповнення дієслова можна продовжити умовний поділ дієслів групи зовнішнього вияву ставлення на кількісно менші утворення. Зокрема чіткої окресленості набирають дієслова зовнішнього вияву ставлення у поведінці та мовленні. Ставлення, що знаходить свій вияв у поведінці, репрезентовано в українській мові дієсловами *аплодувати* (‘виявляти схвальне позитивне ставлення до когось, плескаючи в долоні’), *бридити, гидувати, гребувати* (‘виявляти у жестах, поведженні неприязнь, огиду до кого-, чого-небудь’), *загравати, залицятися* (‘виявляти

привітне, люб'язне ставлення до когось, упадати за кимось у веселій, ігровій формі'), *ігнорувати* ('виявляти зухвале ставлення до кого-небудь, умисно не помічаючи когось і не беручи кого-, що-небудь до уваги'), *кокетувати* ('своєю поведінкою, манерами, одягом неприховано намагатися сподобатися кому-небудь, зацікавити когось собою').

Ставлення, що виявляється у мовленні, становить значну групу дієслів семантики зовнішнього вияву ставлення: *вихвалювати* ('дуже хвалити, підкреслювати добрі якості кого-, чого-небудь, виславляти, величати, підносити, оспівувати, прославляти'), *іронізувати* ('виявляти несерйозне ставлення до кого-, чого-небудь, говорячи з тонким прихованим насміхом'), *клясти* ('піддавати прокльонам; проклинати, ляяти'), *наклепувати* ('наговорювати на кого-небудь неправду; зводити наклеп на когось, щось; обмовляти, наговорювати, набріхувати'), *неславити* ('поширювати погані думки про кого-, що-небудь; ганьбити').

В основі семантичної класифікації, на якій ґрунтується запропоноване дослідження, крім загального семантичного наповнення слова лежить опозиція за оцінною семою позитивності/негативності, закладеною у семантиці дієслова, та градація на шкалі емоційно-оцінного вияву ставлення. Орієнтуючись на полярність "позитив/негатив" у вияві ставлення, можна розмежувати дві найбільш об'ємні підгрупи дієслівної лексики ставлення, центр яких становлять лексеми *любити* – *ненавидіти*.

I. Дієслова підгрупи позитивного ставлення виражають значення:

- 1) "ставитися із симпатією, прихильністю, приязню": *імпонувати, любити, любитися, милуватися, подобатися, полюбляти, симпатизувати*: *Хоч знаєш, знаєш, добре знаєш, як я люблю тебе без тям* (І. Франко);
- 2) "ставитися шанобливо, з повагою": *навидіти, пишатися, поважати, почитувати, шанувати*: *І тільки тих поважають мільйони, хто поважає мільйони "я"* (В. Симоненко);
- 3) "ставитися як до божества, звеличувати": *боготворити, божествити, звеличувати, молитися, обожнювати, підносити, прославляти*: *Обожнюю таких людей і схиляюся перед ними* (І. Роздобудько);
- 4) "викликати прихильність, приязнь": *вчаровувати, заворожувати, зацікавлювати, інтригувати, манити, надити*: *Не знаю, що мене до тебе тягне, чим вчарувала ти мене* (І. Франко);
- 5) "ставитися із взаємоповагою, прихильністю, приязню": *брататися, дружити, зріднюватися, кохатися, ладити, любитися, товаришувати*: *Так і трапляється часом в житті: ніжаться, любляться, мов лебедята, згодом розходяться їхні путі* (народна творч.);
- 6) "ставитися турботливо, бережно, дбайливо": *боронити, дбати, оберігати, опікуватися, турбуватися*: *О курде, бережи свої набої, але життя убивців не щади* (В. Симоненко);
- 7) "ставитися поблажливо, милостиво, зі співчуттям": *жаліти, жалувати, мазати, милувати, ніжити, співпереживати, співчувати, щадити*: *Стара Кайдашиха дуже любила свого онука, колихала його, цілувала, **пестила*** (І. Нечуй-Левицький).
- 8) "домагатися прихильного, приязного ставлення": *догоджати, завилювати, заскакувати, піддобрюватися, підлабузнюватися, підлещуватися, підлизуватись, підмазуватись*: *Хан ластився до тебе, мов арик* (Д. Павличко).

II. Дієслова підгрупи негативного ставлення об'єднують слова зі значеннями:

- 1) "ставитися неприязно, недобррозичливо": *злоститися, недолюблювати, ненавидіти*: *Жорстокий ... Невже мою любов так люто **ненавидиш**?* (Е. Андіївська);
- 2) "ставитися зневажливо, байдуже, погірдно": *бридити, гидити, гордувати, гребувати, зневажати, ігнорувати, наплювати, начхати, нехтувати, цуратися*: *І могла ти мене **пonexати** і позбавити мрій чарівних?* (П. Тичина);
- 3) "ставитися з іронією, несерйозно, насмішувато": *висміювати, іронізувати, насміхатися, осмішувати, підсміюватися*: *Не смійтєсь з мене, юнаки, що я змагаюсь з вами* (П. Карманський);
- 4) "взаємовияву у ставленні неприязні, ворожості, зневаги": *ворогувати, гризтися, суперничати*: *- Чого це ви **гризетєсь**?* – *обізвався старий Кайдаш* (І. Нечуй-Левицький);
- 5) "ставитися з страхом, підозрою, недовірою": *боятися, зневірятися, остерігатися, підозрювати, розчаровуватися*: *Я тебе, як вітер степ, люблю, я тебе цілую і **боюся*** (Д. Луценко);

б) “Викликати негативне ставлення”: *дратувати, набридати, надокучати*: - Карпе, **не дратуй мене, коли хочеш, щоб і в тебе була ціла чуприна** (І. Нечуй-Левицький);

7) “формувати негативне ставлення до об’єкта”: *наговорювати, наклепувати, неславити, оббріхувати, огуджувати, обмовляти, очорняти, паскудити, компрометувати*: **Так судять-гудять** *вразії люди, хочять же нас розлучити* (народна творч.).

Підгрупа дієслів нейтрального ставлення є кількісно нечисленною і семантично однорідною: *визнавати, зважати, звикати* тощо.

Мікрогрупи “домагатися прихильного, приязного ставлення”, “формувати негативне ставлення до об’єкта” та “викликати негативне ставлення” відбивають семантику невласне-ставлення і формують периферію ЛСГ дієслів ставлення української мови.

Дієслова ставлення широко функціонують у текстах художнього, розмовно-побутового та публіцистичного стилів, а також в офіційно-діловому мовленні. Полярність структури лексико-семантичної групи ставлення зумовлює, зокрема, важливе явище дієслівної антонімії у вияві ставлення. Більшість дієслів ставлення у межах лексико-семантичної групи мають здатність утворювати антонімічні пари, широко репрезентуючи риторичну фігуру – антитезу: **Ображайся на мене як хочеш, зневажай, ненавидь мене – все одно я люблю твої очі і волосся твоє золоте** (В. Симоненко); **Ненавиджу я нині вас! Ненавиджу красу, і силу, і світло, й пісню, і життя, ненавиджу любов, чуття, - одно люблю** *лиш – забуття, спокій, безпам’ятну могилу* (І. Франко).

Дієслова ставлення виявляють високий ступінь синонімізації та здатність до утворення широких синонімічних рядів: *пожаліти/змилюватися/змилосердитися/змилоствитися/зжали-тися/зглянутися/зласкавитися*. Проте у синонімічні ряди можуть входити не лише дієслова, а й фразеологічні звороти зі значенням ставлення: *змішувати з грязюкою/кидати грязюкою – очорнити, опорочити; влазити (вкрадатися) в душу/входити в довір’я/вішатися (кидатися, чіплятися) на шию – нав’язуватися, домагатися прихильності, взаємності; лизати руки/лизати халяву (чоботи, черевики) – підлабузнюватися* тощо.

Окреслення меж лексико-семантичної групи дієслів ставлення не означає її цілковитої замкненості, що характеризується здатністю до міжчастиномовних переходів. Дієслова ставлення мають здебільшого мотивовані відіменникові, відприкметникові та відприслівникові твірні основи (*мирити < мир; ненавидіти < ненависть; дорожити < дорого < дорогий*). Проте визначальною у межах групи залишається внутрішньодієслівна деривація (*любити > любитися; любити > недолюблювати*).

Словотворчі афікси відзначаються різноаспектністю семантичного вияву дієслів ставлення. Вони інтенсифікують, каузують вияв ставлення, наділяють дієслово семою становлення, виступають показниками якісної зміни ставлення або характеризують взаємовияв ставлення. Продуктивними для дієслів ставлення є префікси: **роз-** (*розлюбити, розчарувати, розчулити*), **під-** (*підлабузнювати, підлещуватись, підсміюватись*), **на-** (*наклепувати, наплювати, насміхатися, нахваляти*), **не-/недо-** (*недолюблювати, неславити*), **по-** (*покохати, помиритися*), **від-** (*відсторонюватися, відхрещуватися*), **з-** (*здружуватися, зласкавлюватися, змилюватися, зріднюватися*), **за-** (*заворожувати, закохатися, засміяти, засуджувати, зачарувати*). Дієслівні суфікси *-у(ю)ва-*, *-і/и-* переважають у префіксальному та префіксально-постфіксальному словотворі дієслів ставлення: *дорожити, любитися, милуватися, наклепувати, підлещуватися*. Приєднанням постфікса **-ся** творяться дієслова ставлення зворотно-середнього стану у взаємно-зворотному (*здружуватися, любитися, миритися*) та загально-зворотному (*боятися, любитися, милуватися, ображатися, подобатися*) виявах. Найпродуктивніше дериваційна специфіка дієслів ставлення виявляється у комбінованому, префіксально-суфіксально-постфіксальному поєднанні.

У другому розділі “Функціонування дієслів ставлення” обґрунтовано виділення релятивних предикатів ставлення серед інших семантичних типів предикатів. Охарактеризовано їх валентні властивості та проаналізовано особливості функціонування релятивних предикатів ставлення у структурі речення.

Численні спроби класифікації семантичних предикатів репрезентовані у працях У. Чейфа, А.В. Щерби, Ю.Д. Апресяна, Й.Ф. Андерша, Н.Д. Арутюнової, Г.Г. Сильницького, В.В. Богданова, Т.В. Булигіної, Л.М. Васильєва, І.Р. Вихованця та ін. Вагомою причиною, що унеможливило

створення єдиної типології предикатів, є відсутність комплексних критеріїв їх виділення.

Ідентифікація релятивних предикатів бере свій початок із виведення Аристотелем десяти “категорій” як особливих семантичних сутностей, серед яких визначається категорія *Relatio*. Труднощі кваліфікації релятивних предикатів ставлення пов’язані із специфікою різноаспектного вияву ставлення - у почуттях, поведінці, мовленні, що спричиняє певний синкретизм значення слів названої лексико-семантичної групи. Семантичне наповнення дієслова ставлення організується передусім семою відношення, яка вказує на тісний зв’язок між суб’єктом і об’єктом, але на цю абстрактну сему нашаровуються додаткові відтінки, зумовлені конкретним ставленням особи до кого, чого (почуття, оцінка тощо).

Дослідження В.Г. Гака, Л.М. Васильєва, Р.М. Гайсіної, М.В. Всеволодової синтезують увесь досвід створення семантичної типології предикатів та обґрунтовують виведення релятивних предикатів. Релятивними є переважно двовалентні предикати, які виражають відношення між релянтами (учасниками) і характеризуються: 1) відсутністю чіткої локалізованості у часі; 2) тривалістю; 3) відсутністю внутрішньої межі; 4) нефазовістю; 5) статичністю.

Більшість дослідників (Л.М. Васильєв, Р.М. Гайсіна, Г.О. Пірус, Г.В. Ситар) обстоює думку, що ядро релятивних предикатів становлять абстрактні релятиви, а дієслова семантики ставлення формують периферію лексико-семантичного поля відношення, оскільки у поєднанні з релятивною мають й інші семи, які впливають на перехідний міжсемантичний характер дієслів ставлення: стану, мовлення тощо (*боятися, гніватися, наговорювати*).

Семантика дієслів ставлення зумовлює обов’язкову наявність двовалентної рамки, що відповідає мінімальній трикомпонентній семантико-синтаксичній структурі речення. Релятивний предикат ставлення відкриває дві обов’язкові непередикатні субстанціальні позиції - суб’єкта й об’єкта ставлення. Факультативністю наділена та валентна позиція релятивних предикатів ставлення, що вносить елемент додаткової інформативності до виразно суб’єктивного характеру семантики ставлення (мотив, причина).

Суб’єкт ставлення є субстанціальною синтаксемою, пов’язаною з предикатом, і становить його лівобічну валентність. Суб’єкт ситуації ставлення не є власне-агентом, проте неагентивний характер суб’єкта ставлення не означає його цілковитої пасивності, а є таким, що відіграє визначальну роль у вираженні ставлення. Цим він відрізняється від суб’єкта стану, адже стан підтримується зовнішньою щодо суб’єкта силою.

Найбільш вдалим для позначення семантичного типу суб’єкта ставлення можна вважати термін “експерієнсив”. Першим до класифікації аргументів його увів Ч. Філлмор, позначивши особу, певним чином настроєну, чий умонастрій або розумові процеси зазнають впливу. Пізніше субстанціальну синтаксему експерієнсив виділяють й інші дослідники (В.В. Богданов, І.Р. Вихованець). У класифікації В.В. Богданова суб’єктові ставлення відповідає актант експерієнсив – істота, яка перебуває в певному фізіологічному або психічному стані, вираженому предикатом. Зараховуючи дієслова ставлення до периферії предикатів стану, І.Р. Вихованець трактує субстанціальну синтаксему експерієнсиву як носія фізіологічного або психічного стану, який підпорядковується предикатові з цим же значенням і характеризує істоту (переважно особу): *Х лопчикові подобається картина*.

Суб’єкт ставлення має виразно персональний характер, тому позицію суб’єкта ставлення заповнюють насамперед іменники на позначення істот та займенники. Суб’єктом ставлення нерідко виступають збірні іменники та іменники зі значенням сукупності: *людство, народ, селянство* тощо: *Народ не прощає поганих генералів* (О. Довженко). Назви неістот, предметів, явищ, процесів можуть заповнювати позицію суб’єктної синтаксеми лише з певною стилістичною метою шляхом застосування метонімічного чи метафоричного переосмислення (*вітер, любов, небо, серце, сонце, щастя*) або у конструкціях, де суб’єкт ставлення виступає каузатором ситуації: *Як милувався погляд мій тобою* (П. Карманський); *Як же по втраті жалують каітани!* (П. Карманський); *Любов сміється з вічності*.

Основною морфологічною формою вираження суб’єкта ставлення є називний відмінок; функціонування морфологічних форм непрямих відмінків у ролі суб’єкта ставлення є вторинним, оскільки на власне-суб’єктне значення накладається функція ознаки об’єкта, що зумовлено

структурою речення та низкою важливих семантико-синтаксичних причин.

Семантика дієслів ставлення відбиває стан суб'єкта через його емоції та почуття не безпосередньо, а відносно кого- або чого-небудь, певних аспектів об'єктивної дійсності. Для семантичного наповнення ситуації ставлення дієслово-предикат вимагає обов'язкової наявності правобічної об'єктної валентності. Об'єктом ставлення виступають усі реалії об'єктивної дійсності, що можуть бути оцінені людиною.

Якщо центральну позицію відмінкової парадигми лівобічної суб'єктної валентності формує називний відмінок із суб'єктним значенням, то знахідний відмінок без прийменника домінує у ієрархії відмінкових форм іменників на позначення обов'язкової для релятивів ставлення об'єктної валентності. Знахідний об'єкта вступає у сильний зв'язок з дієсловом ставлення. Переважна більшість дієслів семантики ставлення є перехідними дієсловами, які вимагають прямого об'єкта, вираженого безприйменниковою формою знахідного відмінка, на який безпосередньо поширюється ставлення суб'єкта: *боятися, ганьбити, жаліти, жалувати, зневажати, зраджувати, клясти, кохати, кривдити, недолюблювати, ненавидіти, неславити, ніжити, облецувати, обожнювати, осуджувати, пестити, підозрювати, поважати, ревнувати, соромитися, цінувати, цуратися*, наприклад: *Як любила вона море, музику, сонце і квіти, чайок жалібний клич, солов'їв зосереджений спів* (Д. Луценко); *Тебе, рідний краю, до болю кохаю, навік полонив ти мене* (Д. Луценко); *Поважай людину і не дозволяй їй знидіти в багні* (П. Карманський); *Взагалі батько так ненавидів всякий нестаток* (О. Довженко); *Благословлю вас, мрії й раювання!* (П. Карманський).

Проте об'єкт ставлення регулярно репрезентується в українській мові й іншими безприйменниковими та прийменниково-відмінковими формами: *Мама дуже пишалася моїми малюнками, обвішала ними весь будинок* (І. Роздубудько); *Не потурай їй, жінко, бо каятись будеш* (Марко Вовчок); *Обожнюю таких людей і схиляюся перед ними* (І. Роздубудько). Спостерігається також варіативність керування дієслів ставлення відмінковими та прийменниково-відмінковими формами об'єкта: *Я не знаю, чи ти мене вірно любиш, чи з мене смієшся* (І. Нечуй-Левицький); *Багатого губатого дівчина шанує; надо мною, сиротою, сміється, кенкує* (Т. Шевченко).

Значення релятивності здатні передавати лише дво- і багатовалентні предикати, які зумовлюють наявність щонайменше двох актантів, між якими встановлюється той чи інший тип відношення. За семою, яка визначає функціональні характеристики учасників (суб'єкта, об'єкта, каузатора), що створюють відповідну ситуацію, дієслова ставлення поділяються на: суб'єктно-об'єктні, двосуб'єктні та каузативні. Дієслова ставлення української мови виступають передусім як суб'єктно-об'єктні, що виражають спрямованість ставлення від активного учасника ситуації – суб'єкта - до залежного або пасивного об'єкта: *Тільки Ерос спочуває бідним* (П. Карманський). Двобічна спрямованість взаємозворотних дієслів ставлення, що характеризують сферу міжособистісних взаємин (*дружити, ладити, любитися, миритися, суперничати*), репрезентує семантично й функціонально рівноправних суб'єктів ставлення: *Ми з братом щиро любилися зроду, малку* (Марко Воачок). Крім обов'язкових учасників ситуації – суб'єкта і об'єкта – каузативним дієсловом ставлення може вводиться каузатор ситуації. Каузативні дієслова ставлення мають каузативно-суб'єктно-об'єктний вияв, якщо каузатор є безпосереднім учасником ситуації – каузативним суб'єктом ставлення: *Тебе, рідний краю, до болю кохаю, навік полонив ти мене* (Д. Луценко). Каузативно-двооб'єктні дієслова позначають ставлення, що не виходить від жодного з учасників ситуації, а встановлюється (нав'язується) каузатором, який не є безпосереднім учасником ситуації ставлення. Каузативно-двооб'єктні дієслова відображають симетричність ситуації ставлення і виражені каузативними корелятами двосуб'єктних дієслів: *Мала дитина наче трохи помирлила свекруху з невісткою* (І.С. Нечуй-Левицький).

Основна структурна формула двовалентних дієслів ставлення $S - V_f \text{ Praed}_{rs} - \text{obj}$ може реалізуватися у кількох структурних моделях, за якими будуються речення з релятивними предикатами ставлення, шляхом заповнення відкритих валентних позицій конкретним лексико-граматичним матеріалом.

$S - V_f \text{ Praed}_{rs} - \text{obj}$

$N_1 - V_f - N_4$: *Ти приймала і щастя, і лихо, **поважала** мій труд і піт...* (В. Симоненко);
 $N_1 - V_f - N_2$: *Вона **боялась** осені холодної, а я **боялась** шуму й суєти* (Л. Костенко);
 $N_1 - V_f - N_3$: *Я **зздрю** вам, дівчата і хлоп'ята, над вами сяють мирні небеса* (Д. Луценко);
 $N_1 - V_f - N_5$: *Чого ти мною так **гордуєш**, чого ти слів моїх не чуєш, коли тобі вклоняюсь я?*

(Д. Павличко);

$N_1 - V_f - \text{Praep } N_4$: *Тобі, Палажко, час помирати, а ти **набріхуєш** на мене* (І. Нечуй-Левицький);

$N_1 - V_f - \text{Praep } N_2$: *Я **сміюсь** з лихих людей, бо так мені бог дав* (І. Нечуй-Левицький);

$N_1 - V_f - \text{Praep } N_3$: *Як же по втраті **жслюють** каштани!* (П. Карманський);

$N_1 - V_f - \text{Praep } N_5$: *Не **жартуй** наді мною, будь ласка, і, говорячи, не мовчи* (В. Симоненко);

$N_1 - V_f - \text{Praep } N_6$: *Бо хто в юнацтві в ньому не кохався* (П. Карманський).

Регулярно в українській мові представлені тривалентні дієслова ставлення, що утворюють чотирикомпонентні структури у такій реалізації: $S - V_f \text{Pread}_{rs} - \text{Obj}_1 - \text{Jbj}_2$, які можуть бути репрезентовані різними варіантами:

$N_1 - V_f - N_4 - N_5$: *Сади, як веселки, усіх **зачарують** красою, на радість і щастя плоди крутобоки зберем* (Д. Луценко);

$N_1 - V_f - N_4 - \text{praep } N_4$: *Можливо, через них мене так **не любили** люди* (І. Роздобудько);

$N_1 - V_f - N_4 - \text{praep } N_6$: *Я, хлопець молоденький, **не зрадив** нікого в коханні* (народна творч.);

$N_1 - V_f - N_5 - \text{praep } N_5$: *Я **похвалилася** перед ним тим, що маю* (І. Роздобудько);

$N_1 - V_f - N_4 - \text{praep } N_2$: *Я **ревную** тебе до землі, якою ходиш, до всіх* (Е. Андіївська).

Розширення тривалентної структури відбувається шляхом нашарування факультативних актантних позицій мотиву, причини, мети тощо:

$N_1 - V_f - N_3 - \text{praep } N_4 - N_6$: *У цьому я **довіряю** своїй дитині за відвертість і чесність.*

Повній реалізації облігаторної дієслівної валентності релятивних предикатів ставлення найповніше відповідає структурна схема двоскладного речення. Проте у реченні, залежно від його мовленнєвої реалізації, може не набирати формально-граматичного вираження одна з конструктивних валентних позицій релятивного предиката ставлення. Граматичне заповнення у реченні обов'язкових та факультативних валентних позицій дієслова-предиката ставлення пов'язане з особливостями формально-синтаксичної структури конкретного речення, виявом якої є двоскладність чи односкладність. Формальна деексплікованість у реченні однієї з облігаторних валентних позицій релятивного предиката ставлення, передусім підмета у функції суб'єкта ставлення, зумовлюється односкладністю структури і репрезентується як означено-особові, неозначено-особові та узагальнено-особові речення: ***Ненавиджу** красу, і силу, і світло, й пісню, і життя, **ненавиджу** любов, чуття, - одно **люблю** лиш – забуття* (І. Франко); *Дерево **шанують**, як добре родить, а чоловіка, як добре робить; **Любиш** їздить, **люби** й саночки возить* (народна творч.). Дієслова ставлення, вжиті у формі незалежного інфінітива, утворюють односкладні інфінітивні речення, оскільки неозначена форма дієслова виступає у ролі єдиного незалежного головного члена речення: *Як тебе **не любити*** (Д. Луценко).

Розглядаючи семантико-граматичні параметри дієслів ставлення та специфіку їх синтаксичного функціонування, слід зауважити, що предикативну функцію у реченні можуть виконувати не лише фінитні дієслова ставлення, регулярним є також вживання у предикативній функції дієслів ставлення в неозначеній формі, хоча вони наділені високим ступенем функціональної релятивності, тобто є несаможиттєвими носіями предикативної ознаки і потребують допоміжного слова. Такі предикати реалізуються в єдності неозначеної форми дієслова ставлення і допоміжного дієслова в особовій формі чи особового предикативного прикметника, що виступають виразниками модального значення бажаності, можливості, необхідності, спонукання тощо. Дієслово ставлення у формі інфінітива становить частину складеного присудка і компенсує семантичну неповноту модального компонента, надаючи конкретного значення: *Я судить їх не маю права, я для них не бажую зла...* (В. Симоненко); *Не можна любити народів других, коли ти не любиш Україну* (В. Сосюра); *Гей, почувте, добрі люди, зздрить мені треба* (В. Симоненко); *Тебе видаючи, любити мушу, тебе кохаючи, загублю душу* (І. Франко).

Крім того, дієслова ставлення мають здатність до сильного керування інфінітивом чи субстантивованим дієсловом в об'єктній функції. За синтаксичним критерієм, на думку дослідників І.Р. Вихованця, Й.Ф. Андерша, Т.Є. Масицької, саме валентність точно окреслює межі керування. Адже валентна рамка керуючого слова зберігається, коли у тотожній синтаксичній позиції об'єкта ставлення використовуються елементи неіменникового характеру, пор.: *любити дітей, любити читати*. Сполучуваність дієслова ставлення з об'єктом інфінітивом, детермінована семантикою дієслова, окреслюється у словниковій статті, наприклад, *любити* (3): *також з інфін. Мати інтерес, потяг до чого-небудь: Вона **любила** чепуритись і держала себе дуже чисто (І. Нечуй-Левицький).*

Релятивним предикатам ставлення загалом властива атемпоральність, або нечітка часова локалізація, проте дієсловом ставлення у формах дійсного способу властиві усі три часові значення: теперішнього, минулого і майбутнього часу, які у реченні можуть поєднуватися: *Як **любила** вона море, музику, сонце і квіти, чайок жалібний клич, солов'їв зосереджений спів* (Д. Луценко); ***Покохаю** я іншу, можливо, ще кращу, ніж ти, а тебе не забуду* (Д. Луценко); *Я все одно **люблю** тебе такою, як в ті вогненні пам'ятні літа* (Д. Луценко); *Я так тебе **люблю**, моя Україно, за тебе навіть бога **прокляну!***.. (Д. Луценко); *Він сьогодні тебе **проклинає**, завтра буде **любити** тебе* (В. Сосюра).

Переважає більшість аналізованих дієслів репрезентує таке ставлення, що відповідає реальній дійсності, тобто відзначаються граматичним значенням дійсного способу і характеризуються формами минулого, теперішнього і майбутнього часу. Крім того, дієслова ставлення мають здатність до творення форм наказового способу і виражають наказ, повеління, заклик і спонукають суб'єкта до вияву відповідного ставлення до об'єкта, що забезпечить відповідність змісту речення реальній дійсності. Наказовий спосіб дієслова є спеціалізованою граматичною формою вираження спонукальної модальності, а односкладне речення виступає синтаксичною формою її реалізації: ***Любіть** Україну у сні й на яву, вишневу свою Україну!* (В. Сосюра), ***Поважай** людину і не дозволяй їй знижити в багні* (П. Карманський); ***Любімося**, серденько, в один лад* (народна творч.); ***Не жартуй** наді мною, будь ласка, і, говорячи, не мовчи* (В. Симоненко). Деексплікований суб'єкт ставлення легко встановлюється за особовими флексіями предиката у формі наказового способу та з контексту. Експлікованість лівобічної валентної позиції дієслова ставлення у формі наказового способу та двоскладна структура речення увиразнює особу, якій адресується звернення, посилюючи волюнтативне значення. Дієслова ставлення у формі умовного способу є виразниками бажальної модальності, що синтаксично виражається складнопідрядним реченням умови: *Як **шанував** би я вас, дні чудесні, коли б до мене ви ще раз вернули!* (П. Карманський).

ВИСНОВКИ

У ході дослідження із лексичного складу української мови виділено та комплексно описано лексико-семантичну групу дієслів ставлення, яку формують дієслова із семантикою власне-ставлення до об'єкта, що виявляється у почуттях, поведінці, мовленні тощо, а також лексеми зі значенням встановлення відповідного ставлення між суб'єктом та об'єктом. Відповідно до визначених у роботі мети та завдань вдалося встановити:

1. *Ставлення* відповідно до свого наповнення та реалізації в українській мові є самостійною семантичною категорією. Проте у семантичній структурі дієслів ставлення спостерігається органічне поєднання домінувальної релятивної та низки нерелятивних (стан, поведінка, почуття, мовлення, оцінка тощо) сем.

2. Комплексні семантико-граматичні ознаки дієслів ставлення, що дають змогу ідентифікувати їх у лексичному складі української мови та окреслити межі ЛСГ дієслів ставлення, зумовлені передусім семантичною структурою ставлення, а також частиномовною їх приналежністю, специфікою реалізації граматичних категорій дієслів ставлення. Так, наявність релятивної архісеми у значенні дієслів ставлення та валентна здатність дієслова зумовлює: а) двовалентний характер дієслів ставлення та мінімальну структуру речення, організовану облігаторними актантами суб'єкта та об'єкта ставлення, що можуть набувати суб'єктно-суб'єктної

реалізації; б) диференційний характер облігаторної об'єктної валентності релятивних предикатів ставлення, що практично виключає можливість існування одновалентних структур, порівняно з предикатами стану; в) персональний характер суб'єкта ставлення, позначений категорією особи/істоти лівобічного актанта, та невласне-агентивний статус суб'єкта ставлення, але наділений семою активності, що відповідає значенню експерієнсива; г) векторну спрямованість ситуації ставлення: від суб'єкта до об'єкта (прямий вияв), від об'єкта до суб'єкта (зворотний вияв) та міжсуб'єктний вияв.

3. Базисом семантичної класифікації ЛСГ дієслів ставлення на підгрупи та відповідні мікрогрупи (*“ставитися із симпатією, прихильністю, приязню”*, *“ставитися шанобливо, з повагою”*, *“ставитися як до божества, звеличувати”*, *“викликати прихильність, приязнь”*, *“ставитися із взаємоповагою, прихильністю, приязню”*, *“ставитися турботливо, бережно, дбайливо”*, *“ставитися поблажливо, милостиво, зі співчуттям”*, *“домогатися прихильного, приязного ставлення”*, *“ставитися неприязно, недобррозичливо”*, *“ставитися зневажливо, байдуже, погірдно”*, *“ставитися з іронією, несерйозно, насмішувато”*, *“взаємовияву у ставленні неприязні, ворожості, зневаги”*, *“ставитися з острахом, підозрою, недовірою”*, *“викликати негативне ставлення”*, *“формувати негативне ставлення до об'єкта”*) слугує наявність у семантиці дієслів ставлення оцінної семи позитиву/негативу, також опозиційність за семами каузативності/некаузативності, буттєвості/становлення, активності/пасивності, інтенсивності/неінтенсивності, раціональності/іраціональності (емотивності), результативності/нерезультативності, взаємності та зворотності.

4. Чітка поляризація семантики ставлення на позитив та негатив забезпечує антитетичність функціонування дієслів ставлення та зумовлює важливе явище лексичної антонімії у межах ЛСГ. Полісемантичний вияв дієслів ставлення, взаємодія різних семантичних підструктур, нормативної літературної та діалектної (розмовної) лексики, контекстуальне оточення та індивідуально-авторський задум - усі ці чинники сприяють утворенню широких синонімічних рядів дієслів ставлення, дієслівно-іменникових сполучень та фразеологізмів із семантикою ставлення. Емоційно-оцінний вияв семантики ставлення варіюється, має виразну стильову диференціацію, окреслює пріоритети у художньому, розмовно-побутовому, публіцистичному та офіційно-діловому стилях української мови.

5. Специфіка вияву граматичних категорій дієслів ставлення базується на превалюванні перехідних дієслів, що зумовлює обов'язкову відмінкову форму об'єктного актанта. Непродуктивними в українській мові є форми пасивного стану дієслів ставлення, проте спостерігається регулярне функціонування дієслів ставлення зворотно-середнього стану у взаємно-зворотному та загально-зворотному їх вияві. Нефазовість існування, відносна статичність та нечітка часова локалізація на осі часу зумовлені відсутністю внутрішньої та встановленням зовнішньої межі і не впливають на функціонування тричленної граматичної категорії часу дієслів ЛСГ ставлення.

6. Окреслені семантико-граматичні особливості дієслів ставлення дозволяють говорити про конкретний різновид дієслівних предикатів – ставлення, або релятивів ставлення. Основною диференційною ознакою релятивів ставлення, порівняно з іншими дієслівними предикатами, можна вважати облігаторну позицію правобічного об'єктного актанта, відсутність якого призводить до абсолютизації і якісної зміни типу предиката, та двовалентний характер дієслова-предиката, що представляє мінімальну структуру двоскладного речення.

Ситуація ставлення як фрагмент мовленнєвої діяльності особи, осмислений свідомістю через посередництво релятивного предиката, знаходить втілення у синтаксичних моделях двоскладних речень. На поверхневому (формально-граматичному) синтаксичному рівні вони представлені різними варіантами-моделями, залежно від інформативного плану висловлення, семантики предиката, мовної реалізації відкритих предикатом актантних позицій та формальних засобів їх вираження. Завдяки деексплікації лівобічного суб'єктного актанта у структурі речення дієслова-предикат семантики ставлення продуктивно функціонує в односкладних синтаксичних структурах. Двовалентні релятиви ставлення можуть набувати у синтаксичних конструкціях три-

та чотиривалентної реалізації через приєднання другого об'єктного актанта чи актуалізацію факультативної валентної позиції (мотив, причина). Релятивні предикати ставлення української мови репрезентовані переважно фінітними дієсловами, проте регулярним є також вживання дієслів ставлення у неозначеній формі, що функціонують як складені присудки. Крім того, репрезентативним залишається функціонування інфінітива у значенні об'єктного актанта ситуації ставлення.

Проведений аналіз засвідчує, що в українській мові чітко окреслені структурні схеми речень з дієслівними предикатами своєрідної семантики – ставлення суб'єкта та об'єкта, що ґрунтується на оцінюванні явищ дійсності.

Результати дослідження засвідчують широкий спектр функціонування дієслів ставлення, що формують значний масив лексики української мови у різних стилістичних та синтаксичних структурах, і доцільність виокремлення лексико-семантичної групи дієслів ставлення української мови.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНІ В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ

1. Серпутько Г.П. Трактатування понять “відношення” та “ставлення” в українському мовознавстві // Проблеми граматики і лексикології української мови: Збірник наукових праць.- К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. - С.75-80;
2. Серпутько Г.П. Дієслова з семантикою ставлення на шкалі суб'єктивної оцінки // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство): Збірник наукових праць. - К.: НПУ імені Драгоманова, 2005. – Випуск 1. – С. 113-116;
3. Серпутько Г.П. Критерії семантичної класифікації дієслів ставлення // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: Збірник наукових праць. - К.: НПУ імені Драгоманова, 2005. – Випуск 1. – С. 87-92;
4. Серпутько Г.П. Своєрідність семантико-синтаксичної реалізації категорійних значень перехідності/неперехідності, способу і часу в дієсловах ставлення // Система і структура східнослов'янських мов: Збірник наукових праць НПУ імені М.П. Драгоманова. – К.: Знання України, 2006. – С. 17-22;
5. Серпутько Г.П. Стилістичний аспект функціонування дієслів ставлення // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: Збірник наукових праць. - К.: НПУ імені Драгоманова, 2006. – Випуск 2. – С. 179-185;
6. Серпутько Г.П. Семантико-синтаксичні типи дієслів ставлення // Записки з українського мовознавства: Збірник наукових праць. – Одеса: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2006. – Випуск 16. – С. 126-136.
7. Серпутько Г.П. Емоційно-оцінні фразеологізми як носії семантики ставлення // Мова і культура. Т.4. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – С. 205-211.

АНОТАЦІЯ

Серпутько Г.П. Семантичні й функціональні параметри дієслів ставлення до об'єкта та суб'єкта. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2006.

Дисертацію присвячено семантичним та функціональним аспектам дослідження лексико-семантичної групи дієслів ставлення української мови. Уперше в українському мовознавстві дієслова ставлення виділено в окрему лексико-семантичну групу та запропоновано класифікаційний поділ на відповідні мікрогрупи. Комплексно описано семантичну своєрідність та граматичні особливості дієслів ставлення, а також проаналізовано специфіку їх функціонування у структурі речення української мови.

Перспективність дисертаційного дослідження полягає у можливості залучення одержаних результатів для комплексного аналізу інших лексико-семантичних груп дієслів, а також міжчастиномовного дослідження семантики ставлення.

Ключові слова: лексико-семантична група, дієслово, релятивна сема, семантика ставлення, суб'єкт ставлення, об'єкт ставлення, релятивні предикати ставлення, структура речення.

АННОТАЦІЯ

Серпутько А.П. Семантические и функциональные параметры глаголов отношения к объекту и субъекту. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2006.

Диссертация посвящена рассмотрению семантических и функциональных аспектов изучения глаголов лексико-семантической группы отношения в украинском языке.

Установление в украинском языке лексемы «ставлення», обозначающей определенное поведение с кем-, чем-нибудь, изъявление определенных чувств к кому-то, чему-то, наиболее соотносящейся в русском языке с понятием эмоционально- и рационально-оценочного отношения, позволяет, соответственно, выделить массив глаголов украинского языка в специфическую лексико-семантическую группу глаголов отношения к объекту и субъекту.

В работе впервые на материале украинского языка глаголы отношения оформляются в отдельную лексико-семантическую группу, проводится их классификация и комплексное описание.

Классификация глаголов отношения, приведенная в работе, построена с привлечением научных разработок И.Ф. Андерша, И.Р. Выхованца, Л.М. Васильева, Р.М. Гайсиной, Л.Г. Бабенко и других лингвистов. В основе семантической классификации глаголов отношения украинского языка заложены: оценочная оппозиция *позитив/негатив* и градация на шкале эмоционально-оценочного проявления отношений. Соответственно подгруппы глаголов позитивного и негативного отношения подразделяются на микрогруппы со значениями: “*относиться с симпатией, дружественно, благосклонно*”, “*относиться почтительно, с уважением*”, “*относиться как к божеству, превозносить*”, “*вызывать благосклонное, дружественное отношение*”, “*относиться с взаимным уважением, благосклонностью*”, “*относиться заботливо, бережно*”, “*относиться снисходительно, с милосердием, сочувствием*”, “*добиваться благосклонного, доброжелательного отношения*”, “*относиться неприязненно, недоброжелательно*”, “*относиться неуважительно, с пренебрежением, равнодушием*”, “*относиться иронически, несерьезно, насмешливо*”, “*взаимоизъявления в отношении неприязни, враждебности, презрения*”, “*относиться с осторожностью, подозрительно, недоверчиво*”, “*вызывать негативное отношение к объекту*”.

В работе отмечены семантическое своеобразие, грамматические особенности, а также специфика функционирования глаголов отношения в структуре предложения украинского языка. В семантической структуре глаголов отношения украинского языка наблюдается органическое соединение доминантной релятивной семы и ряда нерелятивных (состояние, поведение, чувство, речь, оценка и т.д.) сем. Наличие релятивной архисемы в значении глаголов отношения и их валентная способность определяют: а) двухвалентный характер глаголов отношения и минимальную структуру предложения, организованную облигаторными актантами субъекта и объекта отношения; б) дифференцирующий характер облигаторной объектной валентности релятивных предикатов отношения, что исключает возможность существования одновалентных структур, по сравнению с предикатами состояния; в) персональный характер субъекта отношения, выраженного категорией одушевленности, и несобственно-агентивный, но активный статус субъекта отношения, соответствующий значению экспериенса. Глаголам отношения украинского языка присущи также нефазовость существования и нечеткая временная локализация, вызванные отсутствием внутренней и установлением внешней границы, что, в свою очередь, не влияет на функционирование трехчленной грамматичной категории времени глаголов отношения.

Результаты диссертационного исследования открывают перспективы для комплексного анализа других лексико-семантических групп глаголов, а также – углубленного междучастиречного изучения категории отношения на материале украинского языка.

Ключевые слова: лексико-семантическая группа, глагол, семантика отношения, релятивная сема, субъект отношения, объект отношения, релятивный предикат, структура предложения.

SUMMARY

Serputko H.P. The Semantic and Functional Parameters of Verbs of Attitude to an Object and a Subject. – Manuscript.

Thesis for the scientific degree of the Candidate of Philological sciences by the speciality 10.02.01 – Ukrainian language. - National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov, Kyiv, 2006.

The Thesis is devoted to the semantic and functional aspects of investigation of the lexico-semantic group of attitude verbs of the Ukrainian language. It is the first time in history of the Ukrainian linguistics that the attitude verbs have been put into an individual lexico-semantic group, and its classification into the appropriate microgroups has been proposed. It comprehensively describes the semantic peculiarity and the grammatical features of the attitude verbs and analyses the specific character of its functioning in the Ukrainian sentence structure.

The perspective of the Thesis lies in capability of using of its findings in a complex analysis of other lexico-semantic groups of verbs as well as an interpart investigation of the semantics of attitude.

Key words: a lexico-semantic group, a verb, a semantics of attitude, a subject of attitude, an object of attitude, relative predicates of attitude, a sentence structure.